

שיחה שבועית מאת הרב אביגדר נבנצל שליט"א פרשת בשלח תשס"א מידת הבטחון

אח"כ מגיעים לים סוף ומגלים שמצרים רודפים אחריהם. חז"ל ממשילים (בילק"ש בשלח רמז רל"ב) את המצב של ישראל באותה שעה ליונה שברחה אל נקיק סלע אחד מפני נץ, והיה נחש אחד שגר שם נושף בה. היא אינה יכולה לא להתקדם (מפני הנחש) ולא לסוג (מפני הנץ). כך היו ישראל. מלפנים הים שאי אפשר לעבור בו, ומאחור המצרים. מה עשו ישראל? "ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמות יד, י). חז"ל מונים זאת כאחד מעשרה נסיונות שניסו בני"א את הקב"ה במדבר (ערכין טו, א). וקשה: מה היה עליהם לעשות במצב כזה, אם לא לצעוק אל ה'?! אפילו כשיש דרך טבעית להצלה יש להתפלל לעזרת ה', על אחת כו"כ כשאין נראית לעין שום דרך טבעית כזו. לפי הרמב"ן (בהשגותיו לטה"מ של הרמב"ם, מ"ע ה'), כל חיוב תפילה מן התורה הוא רק בעת צרה, וגם לפי הרמב"ם (שם) שסובר שגם שלא בעת צרה מצנת עשה להתפלל אל ה', הרי ודאי גם בשעת צרה מצוה להתפלל. חז"ל אף אמרו (שמו"ר כא, ה), שכל מטרתו של הקב"ה במה שהכניסם למצר כזה היתה מפני שהיה מתאוה לתפלתן. "משל למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו: בבקשה ממך, הצילני מיד הלסטים! שמע המלך והצילה. לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה. היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה. מה עשה המלך? גירה בה הלסטים כדי שתצעק וישמע המלך. כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך. אמר לה המלך: לכך הייתי מתאוה, לשמוע קולך! כך ישראל: כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם, התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה, שנאמר: "ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו" (שמות ב, כג), מיד: "וירא אלקים את בני ישראל" (שם, כה). התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין. מה עשה? גירה לפרעה לרדוף אחריהם, שנאמר: "ופרעה הקריב" (שמיד, י), מיד "ויצעקו בני ישראל אל ה'" (שם). באותה שעה אמר הקב"ה: לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם, שנאמר: "יונתני... השמיעני את קולך, כי קולך ערב ומרָאִי □ נְאֻהָ (שה"ש ב, יד). 'השמיעני קולי' אינו אומר, אלא 'השמיעני את קולך', אותו הקול שכבר שמעתי במצרים". אם כל מטרתו של הקב"ה היתה לגרום לבני"א לצעוק אליו, מה א"כ הטענה כאן על בני"א? התשובה היא, שמה שצעקו אל ה' היה בסדר, אלא שבנוסף לכך באו אל משה בטרונאי (לא כולם, כפי שחז"ל אומרים, אבל חלק מהם): "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר"?! (שמות יד, יא) זה לא היה כשורה. לא בסגנון כזה היה עליהם לפנות אל משה.

ואולם חוץ מסגנון הפניה הלקוי, היה בדבריהם גם חוסר בטחון בה'. מהו בטחון בה'? נחלקו בדבר. היו מחכמי המוסר שאמרו, שבטחון פרושו שכל משאלה שאדם ישים בטחונו בה' שימלאנה - תתמלא. היו מהם שנהגו כן בעצמם, ואף נתקיימו בהם הדברים. על אחד מהם מסופר, שהיה צריך להגיע למוסקבה, ואולם לא היה בידו כסף לקנות כרטיס נסיעה למוסקבה, בכל זאת בטח בה' שיגיע

שמעתי ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו ר' ירוחם ליבוביץ זצ"ל אמר לו, שבפרשת בשלח יש לדבר על מידת הבטחון. ענין זה מתאים גם לט"ו בשבט (שחל בקרוב), שהרי ענינו של ט"ו בשבט הוא הנטיעה והזריעה, וענין זה קשור עם אמונה ובטחון בה' - "שמאמין בחי עולמים וזורע" (תוס' שבת לא, א). יהודי שם זרע באדמה, ובוטח שבעזרת ה' יגדל ויעשה פרי. ואם כן העיסוק במידת הבטחון מתאים גם לט"ו בשבט, לא רק לפרשת בשלח. נדבר א"כ בעזרת ה' בענין זה.

בפרשת השבוע מתנסים ישראל בכמה נסיונות בענין הבטחון. אחד מהם - כבר בתחילת הפרשה: "וידבר ה' אל משה לאמר: דַּבֵּר אל בני ישראל, וְיָשֶׁב וַיִּחַנּוּ לפני פי החיר'ת בֵּין מִגְדַל וּבֵין הַיַּם, לפני בַּעַל צְפֹן נְחֹחוּ תַחֲנוּ על הַיַּם" (שמות יד, ב). משה מצטווה לומר לישראל לשוב על עקבותיהם ולחזור אחורה לכיוון מצרים. הקב"ה גם מגלה למשה את שעתיד לקרות בעקבות כך: "ואמר פרעה לבני ישראל: נְבָכִים הם בארץ, סגר עליהם המדבר. וְחִזַּקְתִּי את לב פרעה ורדף אחריהם" (שם, ג-ד). אינני יודע אם פרטים אלו היו גם הם חלק מן הדברים שנצטווה משה לומר לישראל, או שנאמרו רק לו. אבל גם בלי לשמוע זאת ממשה, יכולים היו בני"א לשער, שחזרה לאחור עשויה לעורר תהיות אצל פרעה, ועלולה לעורר אותו לרדוף אחריהם. אעפ"כ, ישראל מצייטים למשה רבנו וחוזרים אחורה לכיוון מצרים. בגמ' נראה, שהנסיון היה אף יותר גדול ממה שנראה בפירוש בפרשה. בגמ' (יומא עה, ב) מוכח, שעמוד הענין היה נוסע לכל כיוון חוץ מלאחור. נמצא אפוא, שבמסע זה עמוד הענין אינו נוסע עם ישראל. אח"כ על ים סוף הם שוב פוגשים אותו, אבל בינתים, במסע זה, הם נוסעים בלי עמוד הענין. ישראל היו יכולים א"כ לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענין מכחיש אותך! ואולם הם אינם אומרים כך. אפשר שהדבר רמוז בלשון רש"י. רש"י כותב (שמות יד, ד): "ויעשו כן - להגיד שבחן, ששמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: אֵיךְ לֹא אֵל אֵל דְּבָרֵי בְּנֵי עַמִּים". לא באו בטענות אל משה רבנו, שיש סתירה לדבריו מעמוד הענין, אלא האמינו שאם משה אומר לנסוע לאחור, יש לעשות כדבריו, למרות הסתירה מעמוד הענין. זהו נסיון גדול לבני ישראל, והם עומדים בו. אחרי שכבר עמדו בנסיון של יציאה למדבר בלא צדה (שם יב, לט), שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכו (רש"י שם), כמו שמעיד עליהם הקב"ה לאחר אלף שנה: "וזכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלו □ תיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב), מתנסים עתה בני"א בנסיון נוסף, אולי קשה יותר, ועומדים בו.

טוב עבורו. יוסף הושלך לבור, נמכר לעבד, ישב בבית הסוהר, ולבסוף התברר שהכל לטובה. בגמ' (נדה לא, א) מובא מעשה באדם שרצה להפליג באניה, אבל נתקע לו קוץ ברגלו וְאַחַר משום כך להגיע לאניה. האניה הפליגה בלעדיו. התחיל מחרף ומגדף. לאחר זמן שמע שהאניה טבעה בים, ואז הודה לה' שנתקע לו קוץ ברגלו ואחר את האניה. הגמ' (ברכות ס, ב) מביאה גם מעשה שארע לר' עקיבא, ועל ידו המחיש ר"ע לתלמידיו ש"כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ע"ש). אדם אינו יודע א"כ מה טוב לו ומה לא טוב לו, ממילא אינו יכול להכתיב לקב"ה מה לעשות. מהי א"כ הגדרת הבטחון לפי חזון איש? - "הָאָמוּן שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו ית'" ('אמונה ובטחון' פ"ב אות א'), וכמו שכתב הרמב"ן שהזכרנו בשבוע שעבר: "שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם... הכל בגזרת עליון" (סוף פר' בא), שום דבר לא קורה מעצמו אלא לפי מה שמחליט ה'. ואם לפי מה שמחליט ה', א"כ הרי "כל דעביד רחמנא לטב עביד". לא תמיד אנו רואים מדוע זה טב, כמו אצל יוסף ואצל ר' עקיבא, ואולם גם אם איננו מבינים מדוע זה לטב, יש להאמין שודאי זה לטב, אם לא אצלי אזי אצל בני או אצל נכדי. יש להאמין שכל דבר קורה רק בגלל שכך הקב"ה רוצה, וכל מה שהקב"ה עושה, הוא לטובה. לפי שיטה זו היו צריכים אפוא ישראל להאמין באותה שעה שעמדו על הים ללא דרך לא קדימה ולא אחורה, שהכל בידי שמים, ואם הקב"ה ירצה, הרי שהים יעלם (כפי שאכן קרה בסופו של דבר, שהים נקרע), או שהמצרים יעלמו (כפי ש"נעלמו" כל בכורות מצרים בחצות ליל פסח), או שיעופו על כנפי נשרים לא"י, כפי שכבר קרה להם לדעת יונתן בן עוזיאל (שמות יט, ד). יד ה' לא תקצר מלהושיעם. אבל בנוסף לכך היו צריכים גם להבין, שגם אם אכן יפלו ביד המצרים או יטבעו בים, גם זו לטובה, כי כל מה שה' עושה הוא לטובה. היו ודאי כאלה שהבינו זאת (כאהרן הכהן ויהושע בן נון ואחרים), אבל כפי שעולה מדבריהם אל משה, לא כלם הבינו זאת.

שמעתי ממור"ר הגר"ר חיים שמואלביץ זצ"ל ששאל: אם ה' אמר להכנס לים, איך זה שלא נמצא מי שנכנס לים חוץ מנחשון בן עמינדב? אמר הגר"ח: אם היתה מצוה למות על קידוש השם בים, הרבה היו הולכים, ואולי כולם. אבל המצוה היתה להכנס לים ולהאמין שלא יקרה כלום, וזה רק נחשון הצליח. אני מוכרח לומר שלא זכיתי להבין את דבריו. וכי אהרן הכהן לא היה יכול להאמין בזה?! וכי יהושע בן נון לא היה יכול להאמין בזה?! רק נחשון האמין בזה?! קשה לי להבין את דברי ר' חיים בנקודה זו. לולא דבריו, אפשר אולי להבין גם אחרת: נחשון אומר: אם ה' אומר להכנס לים, חייבים להכנס לים. מה יקרה? האם אטבע או לא אטבע? איני יודע. רק הקב"ה יודע. אבל כמו שאברהם אבינו הולך לשחוט את יצחק בלי לדעת שיצחק ישאר חי, וגם יצחק מסכים להעקד על המזבח בלי לדעת שיצא חי, וכמו שחנניה מישאל ועזריה נכנסים לכבשן האש בלי לדעת שיצאו חיים, כך גם נחשון נכנס לים בלי לדעת מה יעלה בגורלו. יהא אשר יהא, אם זהו רצון ה', הרי שזה הדבר הטוב ביותר שיכול להיות, אין לו חשבונות אחרים. וכן ישראל על ים סוף, היו צריכים להאמין שגם אם ה' גוזר ח"ו למות, הרי זה הדבר הטוב ביותר עבורם.

למוסקבה, ואכן באורח מופלא זָמְנוּ לו מן השמים סכום כסף ממקור בלתי צפוי, וכך הגיע למוסקבה. וכאלו היו ספורים רבים. ואולם מהי מידת הבטחון הנדרשת כדי לזכות שיהגו עם האדם בצורה כזו מן השמים? זאת יש לשמוע ממעשה שהיה בר' ישראל מסלנט זצ"ל. הגר"ס ז"ל דרש פעם בביהכ"נ, שאם אדם יבטח בלב שלם שה' ימציא לו עשרת אלפים רובל, בודאי ישיג אותם. שמע בעל מלאכה אחד את הדברים, ואמר אל לבו: למה לי לעבוד? אשב בבית המדרש, אתפלל ואלמד כל היום, ואבטח בה' שיזמין לי עשרת אלפים רובל. אמר ועשה: עזב את עבודתו, והתיישב בבית המדרש. עברו ימים ושבועות, כלתה פרוטתו האחרונה מן הכיס, ועשרת אלפים רובל לא הגיעו אליו. בא אל ר' ישראל סלנטר ושאל את פיו, מדוע לא התגשמה משאלתו. אמר לו ר' ישראל, שאם עדין בוטח הוא בלב שלם בדבר, ודאי עתיד הדבר להתקיים, אלא שאם קצרה סבלנותו, מוכן הוא לקנות ממנו את עשרת אלפים הרובל המובטחים לו, עבור חמשת אלפים רובל שיתן לו כבר עתה. שמח בעל המלאכה על העסק, ונאות לו מיד. אמר לו הגר"ס ז"ל: כלך לך למלאכתך! אם מוכן אתה להחליף עשרת אלפים רובל בחמשת אלפים רובל, סימן שבטחונך איננו מלא, וא"כ אין לך מה לצפות להתגשמות הדברים (תנועת המוסר ח"א סוף פכ"ז). הבטחון חייב אפוא להיות מוחלט. לפי שיטה זו, היה על ישראל להיות בטוחים בתשועת ה' - מה שלא נראה מתוכן דבריהם אל משה.

החזון איש זצ"ל חלק על גישה זו. הוא סבר שהנהגה כזו מתאימה אולי לגדולי ישראל, אבל לא זו המשמעות הרגילה של בטחון. בטחון אין פירושו שמה שאני רוצה יקרה. שכן מי אמר שמה שאני רוצה, הוא הדבר הישר והטוב עבורי? למשל: אם החלטתי שהתועלת הגדולה ביותר לעבודתי הרוחנית, היא שאהיה במוסקבה, ולכן אני רוצה להגיע למוסקבה. מנין שהחלטה זו נכונה? אולי כלפי שמיא גליא שמקומי כרגע דווקא בוורשא ולא במוסקבה? כמוכן, אדם צריך לפעול ע"פ הבנתו. אם הוא מבין שיכול לפעול קידוש השם במוסקבה, ילך למוסקבה. אבל להכתיב לקב"ה שמוכרח הוא כביכול להביא אותי למוסקבה, זאת מנין? אולי ה' יודע שמזומן לי יעד גדול יותר בוורשא מאשר במוסקבה, או שבמוסקבה מסוכן בשבילי, וא"כ למה שיביא אותי למוסקבה? אנו הרי מקפידים בגלל זה לומר (בברכת החדש): "חיים שימלא ה' משאלות לבנו לטוב ובה", מפני שלא תמיד אנו יודעים, אם משאלות לבנו אכן טובות עבורנו. לכן מבקשים אנו מהקב"ה, שימלא רק את משאלות לבנו שהן לטוב ובה עבורנו. היו יהודים שהיה להם כסף, הם גם רצו בודאי שיהיה להם כסף, אבל בגלל כספם הם נשארו בפולין, ואנו יודעים מה עלה בגורלם. אחרים שלא היה להם כסף, עזבו משום כך את פולין ועלו לא"י או הגרו לאמריקה, והודות לכך נשארו בחיים. בהתחלה חשבו אלו שהיה להם כסף: 'אשרנו שיש לנו כסף, מסכנים אלה שאין להם כסף'. לאחר זמן התברר שדוקא בעלי הכסף היו המסכנים, ואלה שלא היה להם כסף המה המאושרים. אדם אינו יודע אפוא מה

קטיעת הרגל, הרי מגיע לו שכר והכרת הטוב על מעשהו. צריך לדעת, שכל מה שנעשה עמנו נעשה לנו ע"י הרופא הכי טוב - "רופא כל בשר ומפליא לעשות". אלא שצריך להתפלל שהישועה תבוא ברחמים ולא בדין כל-כך קשה. אם אפשר שלא לקטוע את הרגל, הרי עדיף שלא לקטוע את הרגל, ותפילה הרי יכולה לגרום לכך שלא יהיה צורך בקטיעת הרגל. בחטא העגל אומר תחילה הקב"ה שאין כביכול מנוס אלא להשמיד את ישראל, ורק ממשה לעשות גוי גדול (שם לב, י). משה רבנו עומד ומתפלל אל ה' בהר סיני, בעוד שלמטה במחנה רוקדים עדין עובדי העגל לפני העגל, ובכל זאת התפילה של משה כבר משנה את המצב. אחרי התפילה של משה כבר ניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שם, יד). עדין צריך לשבור את הלוחות, ועדין צריך לעשות משפט בעובדי העגל ועוד כמה דברים, אבל המצב כבר איננו כזה שצריך ח"ו לכלות את ישראל. תפלתו של משה שינתה אפוא את המצב, אין עוד צורך לקטוע את כל הרגל, אפשר להסתפק ברפואה קלה יותר. בתפילה אפשר לשנות שהכל יהיה יותר טוב. אבל בתפילה דייקא, לא בהרהור אחר מידותיו של הקב"ה.

ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר היו בית ספר גדול לבטחון עבור ישראל. הולכים בארץ "נחש שָׁרָף ועקרב וצמאון אשר אין מים" (דברים ח, טו), ואעפ"כ לא חסר דבר! "זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך, לא חסרת דבר" (שם ב, ז), "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה" (שם ח, ד). הלא זה הדבר אשר צריכים אנו לזכור כל שנה ע"י הסוכות שאנו עושים. לזכור את המצב שהיה במדבר, שלא היה כלום - והיה הכל. זהו ביי"ס גדול לבטחון. אבל פרשה מיוחדת של בטחון היא פרשת הפֶּן שניתן לישראל במדבר. הקב"ה דואג לכך שלא ישאר מן מהיום למחר, יש לך כל יום מן רק ליום אחד. בבוקר אתה מקבל מן עומר לגולגולת, ואתה צריך לבער את המן עד הגרגר האחרון, "איש על יוֹתֵר ממנו עד בִּקְר" (שמות טז, יט). צריך עיון, אם גם חצי שיעור נאסר שם או לא, אבל כמות רבה ודאי אסור היה להשאיר עד הבקר. אפילו עֶשֶׂה של "וְהִנְתֵּר ממנו עד בִּקְר בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ" (שם יב, י) כמו בפסח לא היה שם, כי מעצמו "וַיִּרְם תולעים ויבאש" (שם טז, כ). מדוע אסור היה להשאיר מהמן לבקר של מחרת? כי אתה צריך לבטוח בקב"ה שהוא ידאג כבר לכלכל אותך גם מחר במן או בדבר אחר. אסור לך לְבַטֵּחַ את עצמך למחר, בשביל ללמוד בטחון, ללמוד מה סדרו של עולם. אמנם המן הוא מהדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה מ"ו), שהם כולם דברים שמעל הטבע (עי' פיהמ"ש לרמב"ם שם), אבל מה שהוא בא ללמד, זהו דוקא סדרו של עולם. שהסדר בעולם הוא, שהפרנסה קצובה מאת ה', והשתדלות יתרה או חסרה לא תצליח להוסיף עליה או לגרוע ממנה. משה אומר ללקוט עומר לגולגולת, "ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט" (שמות טז, יז). איך יש מרבה וממעיט אם משה רבנו אומר עומר לגולגולת? המרבה סבר שעומר הוא שיעור גדול, בְּאֵמַת החזון איש, והממעיט נקט כמנהג ירושלים שנהגו כר' חיים נאה ז"ל. בסוף הם מודדים בעומר, ומוצאים שלשניהם אותה כמות של מן, "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר" (שם, יח). חבל שלא נשאר לנו העומר של משה, כי אז היינו יודעים אם הלכה כחזון איש או כר' חיים נאה. "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר", לא משנה כמה זמן לָקַט המרבה ואיזה כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר

לפעמים אנו מסתכלים על דור המדבר כדור שלא היה לו כח לעמוד בנסיונות. אבל אם היינו שואלים את עצמנו: אם אנו שהננו ברוך ה' לומדי תורה בשייכות, לא עבדים שעבדו בחומר ובלבנים, היינו עומדים במקומם באותו מצב, כיצד היינו מגיבים? נתאר לעצמנו: אחרי שעלו מים סוף, הולכים בני"י שלושה ימים במדבר ולא מוצאים מים (שמות טו, כב). איך יכלו ללכת שלושה ימים במדבר בלי מים, ועוד בעונה חמה, בסוף ניסן? אינני יודע. אולי היה זה נס, או שהיתה להם כמות מסויימת של מים. עכ"פ הולכים שלושה ימים במדבר ולא מוצאים מים. כשמגיעים סוף סוף למקום מים, אינם יכולים לשותת אותם כי מרים הם (שם, כג). נניח שהגברים עוד מתאפקים איכשהו, אבל הנשים מסתמא כבר בוכות, ואם לא, הרי הילדים ודאי כבר צועקים. איזה אבא לא יקח ללבו את זעקות ילדיו הצמאים למים אחרי שלושה ימי הליכה במדבר החרב? בשלמא ילד גדול, אולי אפשר עוד להסביר לו משהו על בטחון, אבל מה תסביר לילד קטן? ולא רק הילדים, גם כל הבהמות שהיו איתם. "צאן ובקר, מקנה כבד מאד" (שם יב, לח). אינני יודע כמה בהמות היו שם, אבל חמורים הרי ידוע כמה היו: "אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים, הרי זה חמישים וארבעה מליון חמורים! תארו לכם קהל של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים אי-אֶה, אי-אֶה, הרי רק מהרעש הזה יכול אדם לצאת מדעתו, גם בלי חוסר המים. קשה לתאר לעצמנו נסיון גדול כזה, ובכל זאת ישנה טענה על צורת תגובתם של ישראל (ערכין טו, א). מדוע? וכי אסור לצמא לבקש מים? מותר לבקש מים, ואף מצוה להתפלל אל ה' או לפנות למשה שיתפלל, אבל בני"י לא סתם פונים, אלא מתלוננים: "נָוָה הָעַם על משה לאמר מה נשתה" (שמות טו, כד). וזה כבר נחשב להם לחטא, נחשב להם שניסו את ה'. אפילו במצב קשה כזה, אסור לאבד את העשתונות. הרי אין לה' מחסור בדרכים להושיעם. אח"כ ברפידים ברא להם מעין חדש, לבארה של מרים זכו אח"כ, א"כ היה יכול לברוא להם את בארה של מרים כבר שם במרה. מילא החמור נוער, שהרי חמור הוא, ואיננו מביין, אבל אתה אל תהיה חמור, אתה צריך להתפלל לה', לבטוח בה' ולהאמין שכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, ואם צריך מים, הרי שתקבל מים, או שה' יראה מופת ותחיה גם בלי מים, או שביא אותך על כנפי נשרים למקום שיש מים, או משהו אחר. אין לה' מחסור בעצות מה לעשות. ואפילו אם נגזר למות, יש לדעת שגם זה טוב. וכך גם שאר הנסיונות שנתנסו במדבר. נסיון המרגלים ונסיון העגל הם אמנם נסיונות מסוג אחר, אבל בסוג זה של נסיונות, הטענה היא על ה"ניגון" שבו התפללו או פנו אל משה שיתפלל. הניגון של ה"מה נשתה" צריך היה להיות ניגון של יו"ט, לא של תשעה באב.

אם היינו רואים מישהו קוטע לחברו את הרגל, היינו צועקים עליו: רוצח! מה אתה עושה! אבל אם הקוטע הוא רופא, וסיבת הקטיעה היא מפני שאין עצה אחרת להציל את החולה אלא ע"י

עד שהם מצליחים לפרוק את עול הפלשתים מעליהם. ואח"כ ג"כ, בדורות הבאים, הויכוח עם אסא מלך יהודה, למה נתן שוחד למלך ארם לעזור לו (דהיי"ב טז, ב-ט), והתוכחה שהוכיח הנביא את יהושפט בנו כשהתחבר עם מלך ישראל (שם יט, ב), אמציה סוחר גדוד מבני אפרים, והנביא אומר לו לְשַׁלַּח אותם, כי אם יבוא איתם יכשל, ואם יבוא בלעדיהם יצליח יותר (שם כה, ה-ח). ועל מלכי ישראל על שפונים למצרים לעזרה, ועל מלכי יהודה בסוף שפונים למצרים לעזרה, כמה פעמים ישנו הויכוח הזה בין הנביאים והמלכים, לא להשתמש יותר מדי בהשתדלות אלא יותר בבטחון. מצד שני, בלי נביא קשה לומר 'אני בוטח בה', בלי צבא ג"כ ננצח'. יש כאן א"כ מלחמה פנים ואחור, עד כמה להשתמש בבטחון, ועד כמה בהשתדלות. ולא דווקא בחיי הכלל, אלא גם בחיי הפרט המלחמה היא פנים ואחור. כשעני פונה לאדם ומבקש את עזרתו, הרי הוא צריך לחשוב שהכל תלוי בו, ואם לא יעזור לו יגוע העני ברעב או יחלה ח"ו, ולכן חובה לתת לו "דְּיִי מִחֶסְרוֹ אשר יחסר לו" (דברים טו, ח), ואם אפשר יש לתת לו אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו (רש"י שם), ובמושגים שלנו - לקנות לו את המכונית ואת הדירה הטובים ביותר. ומצד שני, אם עזר אדם לעני והעני לא מת ולא חלה ב"ה, צריך הנותן להבין ששום דבר לא תלוי בו, הכל בידי שמים, מזונותיו של העני קצובים מן השמים כמו מזונותיו של הנותן, לא העדיף העני והנותן לא החסיר במה שנתן צדקה לעני, ואם לא היה עוזר לעני היה הקב"ה מעמיד לו רווח והצלה ממקום אחר. זוהי המלחמה פנים ואחור, ואדם עלול לפעמים להפוך את היוצרות: לגבי העני, להיות "בעל בטחון" גדול שה' ודאי יעזור לעני, ולגבי עצמו להשתמש במידת ההשתדלות, ולהשקיע בעבודה בשביל פרנסה. מה עם דף גמרא? בזה יש לו דווקא בטחון שהוא ידע גמרא גם אם לא ילמד, אבל פרנסה לא תהיה לו אם לא יעבוד. והאמת היא הפוכה! דף גמרא לא יהיה לו אם לא ילמד, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב), ואילו פרנסה תהיה לו גם אם יעבוד פחות. דְּבַר איתי לפני זמן מה יהודי אחד, ואמר לי שדורשים ממנו דווקא ללמוד באוניברסיטה, כי בלי אוניברסיטה לא תהיה לו פרנסה. אמרתי לו שכנראה בסידור שלהם כתוב: פותח את ידיך ומשביע לכל הַיִּטְטָק רצון... יש פרנסות גם בלי הַיִּטְטָק וכלי אוניברסיטה. יש לו לקב"ה עוד דרכים לשלוח פרנסה. זאת מנין? מן המן: "להגיד בַּפֶּךָ חסדך" - בבוקר רואים את חסד ה', יורד מן בשפע לשש מאות אלף איש, ולנשים ולטף ולצאן ולבקר, "ואמונתך בלילות" - בלילה צריך להאמין שגם מחר ירד מן, ולא להותיר למחר. "בפרח רשעים" - כשהרשעים מותירים מן, הרי זה "כמו עשב", הוא אינו מחזיק מעמד, "וַיִּרְם תּוֹלְעִים וּיְבֹאשׁ". "ויציצו כל פְּעֵלֵי אוֹן" - דתן ואבירם מציצים בשבת לראות, אולי אפשר ללקוט מן (שמו"ר א, ל), "להשדמם עדי עד" - לבסוף הם נבלעים באדמה (במדבר טז). איזה מן נשאר בכל זאת ולא הבאיש? "שתולים בבית ה'" - אותה צנצנת מן שאהרן הניח בבית ה' לפני העדות (שמות טז, לב-לד), היא נשארת לדורות, כמו שהפרנסה הבטוחה היא דווקא בתורה, ולא בדרך אחרת. צריך לדעת את הגבול, עד כמה אפשר לבטוח ומהיכן יש לעסוק בהשתדלות, אבל אם אדם יושב בישיבה ולומד ובעזרת ה' יהיה דיין או ראש ישיבה או מגיד שיעור או משהו אחר בשטח תורה, אפשר למצוא פרנסה בזה,

יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. הרי זה מלמדנו, שהפרנסה בידי שמים, לא כוחי ועוצם ידי עושים לי את הפרנסה, אלא הקב"ה נותן את הפרנסה. גם היום "לא העדיף המרבה והממעט לא החסיר". היום לא נגזר שיהיה לכל אחד בדיוק עומר, יש יהודים שנגזר להם יותר ויש יהודים שנגזר להם פחות, לכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המרבה והממעט לא החסיר", אבל האמת היא שגם היום "לא העדיף המרבה והממעט לא החסיר". אמנם צריך לעסוק בהשתדלות בענייני עוה"ז, בגלל גזירת "בזעת אפיך תאכל לחם" (בראשית ג, יט), ואולם עם זאת יש להאמין שלא ההשתדלות גורמת, אלא גזירת ה' גורמת.

המסילת ישרים כותב (בפ"א): "כי כל עניני העולם, בין לטוב בין למוטב, הֵנָּה הם נסיונות לאדם. העוני מצד אחד והעושר מצד אחד... הַשְּׁלֵחָה מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור". מכל צד יש נסיונות לאדם, העושר מביא נסיונות לאדם מצד אחד, והעוני מצד אחר, השלוח מצד אחד, והיסורים מצד אחר. אבל כמדומני שמלחמת פנים ואחור החזקה ביותר, היא המאבק הנצחי בין ההשתדלות לבטחון. על כל צעד ושעל, לחשוב באיזו מן המידות חייב אני להשתמש באותו רגע, במידת ההשתדלות או במידת הבטחון. בתנ"ך רואים זאת במקומות אין ספור. ישראל נלחמים באויביהם בימי עתניאל ובימי אהוד בן גרא, אח"כ בא ברק, וכבר נאמר לו שלא לקחת את כל הצבא למלחמה אלא רק עשרת אלפים איש (שופטים ד, ו), כנראה כדי שלא יאמרו כחי ועוצם ידי וכו'. אם אחרי השופטים הקודמים עוד עובדים ע"ז, צריך שילכו עם פחות חיילים למלחמה, רק עשרת אלפים. כשגם זה לא מועיל וישראל ממשיכים לעבוד ע"ז, נאמר כבר לגדעון שגם עשרת אלפים איש הם עם רב מדי (שם ז, ג-ד), "פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי" (שם, ב), והוא מצטוו לקחת עמו למלחמה שלש מאות איש בלבד (שם, ז). כשגם תשועה בשלש מאות איש אינה מועילה להחזיר את ישראל לעבודת ה', והעם שוב עובד ע"ז, נשלח אליהם שמשון שנלחם כבר בפלשתים בגפן, ללא כל תגבורת. אבל הכל לא עוזר, וישראל ממשיכים לחטוא. שמואל אח"כ לא משתמש עוד כלל בהכנות צבאיות. הוא אוסף את ישראל למצפה לשאוב מים ולשפוך לפני ה' - "לסימן הכנעה: הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין" (רש"י שמו"א ז, ו) - ומקריב טְלָה תֵּלֵב אחד, וה' מְרַעֵם בקול גדול על פלשתים ויהומם (שם, י). אבל ישראל אינם מרוצים מהנהגה כזו. הם אינם מעוניינים בהנהגה ניסית של נצחונות בַּטְלָה חלב, אלא בהנהגה טבעית, כי מי יודע אם תמיד תהיינה בידם זכויות מספיקות כדי להוושע בדרך ניסית כזו. על כן הם מבקשים מלך (שם פרק ח). זו כנראה הסיבה לכך, שרע היה הדבר בעיני שמואל, כאשר אמרו לו ישראל: תנה לנו מלך לשפטנו, כי היתה בזה מאיסה בהנהגה אֲ־קִית, וזהו מה שאומר ה' לשמואל: "לא אֲת־ מאסו, כי אֲתִי מאסו מִן־מִן־ עליהם" (שם ח, ז). אבל גם אח"כ בימי שאול עדיין אין חרב וחנית לאף אחד (שם יג, כב), רק לשאול ויונתן בשלב הראשון,

לא צריך ללקוט בשדה אחר, וזו הפרנסה המובטחת לדורות,
ההמשך של צנצנת המן של אהרן הכהן.